

УДК 159.923.2:159.923.3

ШИЛОВА Н. І.

Чорноморський державний університет імені Петра Могили (м. Миколаїв)

ФОРМУВАННЯ СПРЯМОВАНOSTІ ОСОБИСТОСТІ ДО ПОСТАВЛЕНИХ ЦІЛЕЙ (НА МАТЕРІАЛІ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ)

У статті розглядається формування цілеспрямованості особистості у процесі туристичної діяльності. Представлено результати дослідження сфер цільової направленості особистості. Визначено властивості цілеспрямованості та її характерні особливості, у силу котрих вона підвищує ефективність туристичної діяльності. Підкреслюється, що ситуації випробування у поході, важкого фізичного навантаження, відповідальності, товарищескості, вміння ставити ціль на змаганнях і працювати над нею під час тренувань готують особистість до самостійного життя та виробляють найважливішу складову волі – цілеспрямованість.

Ключові слова: ближні цілі, вольові якості, дальні цілі, особистість, похід, сфери цільової спрямованості, туристична діяльність, цілеспрямованість.

Постановка проблеми. Одним з найважливіших завдань психологічної науки на сучасному етапі розвитку є вирішення проблеми формування успішної особистості. Нові умови і перспективи розвитку суспільства, загальні тенденції науково-технічного й економічного прогресу висувають усе нові й нові вимоги до підготовки молодого покоління, що стане у майбутньому запорукою успішного існування людської спільноти. Прагнення особистості до успіху – одна з характерних особливостей нашого часу. Успіх сьогодні – і мета, і цінності, і важливий критерій для оцінки.

У зв'язку з цим дуже актуальними є питання формування цільової спрямованості молодого покоління, зокрема студентства. Як відомо, всі якості взаємозумовлені і тісно пов'язані одна з одною, процес розвитку однієї риси протікає не ізольовано від розвитку інших рис. Разом з тим необхідно вивчати і кожен вольову рису окремо, з'ясовуючи форми її прояву, причини виникнення і розвитку, і поряд з цим, важливо знайти методи, які сприяють більш ефективному розвитку цієї риси. Ця стаття присвячується дослідженню однієї з найважливіших якостей людини – цілеспрямованості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На питаннях цілеспрямованості психологи зупинялися при класифікації вольових якостей, рис спрямованості та характеру людини. У роботах Н. Д. Левітова, В. І. Селіванова, П. А. Рудика, А. М. Бардіан, Л. А. Шифман цілеспрямованість розуміється як вольова риса особистості. У їх тлумаченні цілеспрямованість людини нерозривно пов'язана з життєвою спрямованістю людини, її вмінням ставити ясні цілі і боротися за їх досягнення. Є окремі спроби виділити різні прояви цілеспрямованості (Н. Д. Левітов, А. М. Бардіан).

З точки зору Н. Д. Левітова «цілеспрямованість – це свідомо спрямованість особистості на досягнення найближчої або віддаленої за часом мети. Цілеспрямованість може бути пов'язана з захопленістю своєю справою, внаслідок чого вона підтримується інтересами, емоційною привабливістю виконуваної діяльності; а відсутність інтересу пов'язана з відсутністю цілеспрямованості» [4, с. 49].

Коли говорять про спрямованість до чогось, то при цьому, у більшості випадків, мають на увазі наявність віддаленої мети, хоча явно це і не позначають. Однак для ілюстрації цілеспрямованості та сили волі наводять приклади, пов'язані саме з довготривалістю досягнення мети. Недарма Л. С. Макаренко зазначав, що «людина, яка визначає свою поведінку близькою перспективою, є людина найслабша» [3, с. 117]. Н. Д. Левітов вважав, що «цілеспрямованість може бути як близькою (спрямованою на найближчі цілі), так і перспективною (коли ставляться віддалені цілі)» [4, с. 53]. Такого ж підходу до розуміння цілеспрямованості дотримується і В. І. Жуковська – вона визначає цілеспрямованість як «уміння людини ставити найближчі і віддалені цілі своєї діяльності і життя, підпорядковувати їм свою поведінку» [5, с. 120].

У своєму «Словнику російської мови» С. І. Ожегов цілеспрямовану людину визначає як таку, що «має ясну і певну мету, та прагне до її досягнення» [6, с. 579].

Мета статті – виявлення психологічних особливостей формування цілеспрямованості студентів у процесі занять туристичною діяльністю.

Виклад основного матеріалу дослідження. Цілеспрямованості, як і кожній вольовій рисі

особистості, властиві свої характерні особливості, у силу котрих вона займає своєрідне місце у загальній діяльності людини.

Цілеспрямованість визначається насамперед постановкою ясної мети; при цьому мається на увазі не тільки усвідомлення того, чого слід досягти, а й уміння передбачати способи і засоби досягнення мети. Цілеспрямована людина завжди шукає правильних шляхів і способів досягнення мети, намагається уявити собі процес досягнення мети. У результаті кінцева мета (близька чи далека) стає ясною, і таким чином підвищується рішучість і наполегливість при її досягненні. Визначеність і ясність мети роблять людину активною, надають їй та її діям організованості і стійкості, допомагають виявляти витримку і наполегливість у боротьбі з перешкодами і труднощами. З ясністю цілі пов'язані готовність і рішучість долати труднощі.

Іншою особливістю цілеспрямованості є вміння людини підпорядковувати всі свої вчинки, дії і помисли обраній меті.

Третьою особливістю цілеспрямованості є неухильне, стійке прагнення досягати поставленої мети. Це прагнення проявляється в умінні тривалий час зберігати мету й організувати свою поведінку для її здійснення. Завдяки цій особливості цілеспрямованість тісно пов'язується з наполегливістю і взагалі з тими рисами, які об'єднуються терміном стійкість. Прагнення досягти поставленої мети пробуджує завзятість і наполегливість у боротьбі з труднощами і перешкодами. У цій боротьбі наполегливість проявляється як чинник, що характеризує силу прагнення людини до певної мети, стійкість її цілеспрямованості. Особливість цілеспрямованості – постійність у прагненнях – часто проявляється й у нестримному бажанні досягати все нових і нових успіхів.

Залежно від віддаленості цілі за часом і характеру труднощів у процесі діяльності цілеспрямованість проявляється у таких якостях, як терплячість, завзятість і наполегливість [2].

Терплячість – це одноразова тривала протидія несприятливим чинникам, в основному фізіологічним (стомленню, голоду, жадобі, болю), що перешкоджає досягненню мети у певний відрізок часу. Терплячість починає проявлятися з того моменту, коли людина починає відчувати внутрішню перешкоду фізіологічного характеру (несприятливий стан) і починає його переживати. При фізичній і розумовій роботі таким переживанням є відчуття втоми. Деякі психологи з недовірою ставляться до суб'єктивних пережи-

вань людини, зокрема до відчуття втоми. Між тим фізіологи розглядають втому як об'єктивне явище, пов'язане з виникненням стану втоми. Терплячість під час фізичної роботи проявляється у боротьбі зі станом стомлення. Щоб підтримувати ефективність діяльності на колишньому рівні, людині потрібно докладати додаткові зусилля. Час, протягом якого вона може це робити, і характеризує її терплячість.

Завзятість – це прагнення досягти «тут і зараз» бажаного чи необхідного у діяльності всупереч наявним труднощам і невдачам. Воно пов'язане з прагненням у що б то не стало досягти оперативної цілі. Негативним проявом завзятості є впертість. Це прояв завзятості всупереч розумним доводам, і тому вимоги та прохання при упертості носять нерідко формальний характер. Зазвичай людина вперта у своєму рішенні тільки тому, що рішення виходить від неї і відмова від цього рішення може, як їй здається, підірвати її авторитет. У дитинстві впертість може бути формою протесту, що виражає невдоволення необґрунтованим придушенням розвитку самостійності, ініціативності дитини. Виникненню впертості у дітей та підлітків сприяють груба поведінка, ігнорування їхніх істотних потреб або, навпаки, потурання їх вередуванню і необґрунтованим вимогам. Прояв упертості у діяльності може з'явитися наслідком прагнення до самоствердження, хоча з боку може розцінюватися як безцільне марнування часу і сил, оскільки адже все одно нічого не вийде.

Наполегливість – це тривалий систематичний прояв «сили волі» при прагненні людини до досягнення віддалених за часом цілей, незважаючи на виникаючі перешкоди і труднощі. Наполегливість найбільше відображає цілеспрямованість людини. Не випадково ще У. Макдауголл вважав наполегливість однією з об'єктивних якостей цілеспрямованої поведінки. Реалізується наполегливість через багаторазовий прояв терплячості і завзятості. Це, очевидно, і призводить до ототожнення цих двох якостей, що знаходить відображення у проведеному дослідженні зі студентами під час занять туристичною діяльністю. Прояв наполегливості значною мірою залежить: 1) від ступеня впевненості людини у досягненні віддаленої цілі; 2) від мотивації досягнення (значно більшою мірою, ніж завзятість, не кажучи вже про терплячість); 3) від наявності установок на подолання труднощів.

У формувальному експерименті взяло участь двадцять студентів, які входили до експериментальної групи. *Туристична діяльність піддослід-*

них складалась з декількох видів спортивного туризму. Перший і найбільш вагомий – це участь у походах. За організацією походу, його маршрутом, засобами пересування походи класифікуються як: пішохідні, гірські, лижні, водні, велосипедні. Другий тип заходів – це туристське багатоборство. Протягом року піддослідні брали участь у семи видах туристського багатоборства, які організовували і проводили Миколаївським обласним центром туризму, краєзнавства та екскурсій учнівської молоді: особиста смуга перешкод, загальна фізична підготовка, зв'язочна техніка, спортивне орієнтування, естафета зв'язок, крос-похід.

В основу нашого експерименту покладено «Методику дослідження цільової спрямованості особистості», розроблену Я. В. Васильєвим [1, с. 108]. Ця методика дозволяє виявити головні цілі, які ставили перед собою студенти. Кількість цілей обмежувалась до двадцяти і потрібно було встигнути визначитися з основними життєвими цілями за десять хвилин. Отримані цілі відображали несвідому психічну діяльність суб'єктів, оскільки ніяких інструкцій, окрім завершення двадцяти речень, не давалось. Тому респонденти могли завершувати їх у будь-якій послідовності. Єдина умова, що обмежувала їх – брак часу. Саме обмеженість у часі та спонтанність сприяли отриманню достовірних цілей, які на момент проведення дослідження мали значущість для досліджуваних студентів. Також методика дозволяла побачити віддаленість мети, що давало можливість дати характеристику суб'єкту: наскільки він готовий йти до своєї мети, що він здатен зробити для її реалізації. Цей чинник показав, що дальні цілі є найбільш високі у гуманістичному та морально-етичному плані.

Основним завданням проведеного дослідження на цьому етапі стало виявлення всього спектру можливих цілей, які можуть бути поставлені суб'єктами за час занять туристичною діяльністю. Наступним кроком було спостереження за піддослідними та опитування осіб, які мали вплив на студентів під час занять туризмом, щодо змін на психологічному, моральному та соціальному рівнях.

Провівши емпіричне дослідження серед студентів, які входили до експериментальної групи, щодо виявлення спрямованості до поставлених цілей, вдалося побачити, наскільки змінилась позиція піддослідних у соціальному середовищі, які дії та зусилля вони докладали для реалізації поставлених цілей, як змінювалась їх поведінка, світосприйняття та самосприйняття під час до-

сягнення цілі, які емоції у них викликали успіхи та поразки, наскільки вдалося досягти поставлених цілей, як змінювались життєво важливі цілі протягом двох років. Використана методика передбачала направленість цілей по семи сферах: особистісна, інтимна, сімейна, дружня, навчально-професійна, суспільна та самодіяльна.

В останньому проведеному дослідженні отримано і проаналізовано 400 цілей, складено їх список. Особистісна сфера цільової направленості містить у собі цілі, які стосуються піклування про себе, орієнтацію на своє «Я». З усієї кількості до даної вибірки відносилось 80 цілей, що склало 20 %. Це найбільша кількість цілей серед усіх семи сфер.

Друга сфера – інтимна, у якій цілі направлені на стосунки з протилежною статтю. Вони стосуються питань кохання, створення власної сім'ї, одруження та заміжжя. До цієї сфери у даній вибірці відносились 40 цілей, що складає 10 %. Це найнижчий показник з усіх сфер.

Третя сфера цільової направленості особистості – сімейна. Вона стосується цілей, які відносяться до батьків, бабусь, дідусів, братів та сестер, рідного дому. Всього ця сфера включала 56 цілей, що складає 14 %.

Четверта сфера направленості – дружня. У ній зібрані цілі, пов'язані з дружнім спілкуванням, друзями та іншими людьми. До цієї вибірки відносилось 76 цілей, що складає 19 %. За своєю кількістю цілей ця сфера посідає друге місце після особистісної.

П'ята сфера – навчально-професійна, яка стосується питань отримання знань, майбутньої професії. На її долю приходить 64 цілі, що становить 16 %.

Шоста сфера направленості особистості – суспільна. До неї входять усі питання, які стосуються суспільства у цілому. Зміст її цілей стосується загальнолюдських цінностей, політичних, ідеологічних поглядів. До цієї сфери відносяться 60 цілей, що складає 15 %.

Остання сфера – самодіяльна. До цієї сфери входять цілі, пов'язані з самостійною діяльністю, яка не нав'язується ззовні, а здійснюється з власної ініціативи. Ця сфера відрізняється від дозволля, яке має розважальний характер. До неї відноситься 44 цілі, що складає 11 %.

Проведена нами методика має у своєму складі декілька компонентів. Перший стовпчик – вихідний список цілей, який є основним, оскільки на ньому будується вся подальша робота. Цей список відображає спонтанну і несвідому діяльність особистості, тому що перед суб'єктами не

ставились ніякі цілі окрім того, що потрібно бути відвертим і продовжити твердження за обмежений час.

Наступний стовпчик – це колонка значущості цілей. На відміну від попереднього списку, який відображав несвідому активність особистості, цей список перебудовується на основі значущості цілей для суб'єкта. Порівняння цих двох списків показує співвідношення несвідомих та свідомих процесів у структурі цільової спрямованості особистості.

Стовпчик «Дата» відображає час, коли буде досягнута кожна конкретна ціль. Завдяки цьому показнику можна визначити, наскільки далеко віднесені цілі у майбутнє від ситуації теперішнього часу.

Стовпчик «Реалізація цілей» показує оцінку самими суб'єктами кожного бажання з позиції їх реалізації на даний момент. Стовпчик «Залежність від мене» відображає оцінювання кожного бажання з позиції – наскільки його досягнення залежить від власних зусиль. Ці обидва стовпчики майже ідентичні, оскільки вони відображають самооцінку реалізації і можливості особистого впливу на досягнення цілі. При реалізації цілі ми визначаємо, як суб'єкти оцінюють уже пройденої частину шляху до цілі. Другий показник – залежність досягнення цілі від власних зусиль, важливий показник упевненості у своїх силах і можливостей на майбутнє.

Наступні показники відображають емоційне і вольове ставлення до кожної цілі. Стовпчики «Емоційне ставлення» та «Вольове зусилля» показують, наскільки людина засмутиться, якщо ціль не буде досягнута, а також скільки зусиль студенти докладатимуть, якщо виникнуть перешкоди при досягненні цілі.

Після того, як були отримані результати дослідження, анкети збирались і далі проводилась статистична обробка результатів. Найголовнішим завданням було виявлення кількості цілей у кожній із семи сфер, віддаленість цілей, співвідношення несвідомо-свідомих списків у кожного досліджуваного суб'єкта, а також потрібно було провести психологічний аналіз цілей. У результаті такого аналізу виявилися рівні особистості та їх тип.

Отримані результати за «Методикою дослідження цільової направленості особистості» відображено у табл. 1. Звідси можна побачити, що з семи сфер найбільшу кількість має особистісна. За критерієм значущості вона майже однакова з дружньою сферою. Найменшу кількість цілей має інтимна сфера. Її ж і по значимості суб'єкти витіснили на останнє місце.

Висновки. Цілеспрямованість – направленість до визначеної мети. Це означає, що зусилля людини повинні бути зосереджені на вирішальному напрямку. Цілеспрямованість майбутнього фахівця досягається, перш за все, визначенням цілей, їх постановкою, вибором необхідних дій для реалізації цілей, а також кількістю докладених зусиль, на випадок перешкод при досягненні обраної цілі. За часом досягнення цілі поділяються на ближні, середні і дальні. Найбільший інтерес викликають дальні цілі, оскільки саме вони несуть у собі високу особистісну і суспільну значущість. Результати, отримані за «Методикою дослідження цільової направленості особистості», показали, що найбільш важливою сферою для досліджуваних студентів є особистісна. Це свідчить про прагнення особистості до саморозвитку та самовдосконалення. Неабияку роль у цьому відіграє туристич-

Таблиця 1

Кількісні характеристики сфер цільової направленості підлітків

Сфери направленості	Загальна кількість цілей	% до загального обсягу цілей	Вихідний список цілей	Значимість цілей	Час здійснення цілей	Реалізація цілей	Залежність від мене	Емоційне ставлення	Вольове зусилля
Особистісна	80	20	11,5	11,7	6,3	7,2	9,2	8,4	8,6
Інтимна	40	10	5,2	7,1	9,2	5,6	4,7	3,6	6,5
Сімейна	56	14	7,4	8,4	5,7	4,9	3,6	6,9	7,1
Дружня	76	19	10,7	10,8	7,2	6,8	6,2	9,2	8,5
Навчально-профес.	64	16	8,3	7,9	4,8	5,9	7,9	7,4	8,3
Суспільна	60	15	7,5	9,3	5,1	4,1	5,1	5,3	7,8
Самодіяльна	44	11	6,8	7,6	6,3	6,8	7,2	6,1	7,2

на діяльність. Оскільки ситуації випробування у поході, важкого фізичного навантаження, відповідальності, товарищескості, вміння ставити ціль на змаганнях і працювати над нею під час тренувань готують особистість до самостійного життя та виробляють найважливішу складову волі – цілеспрямованість. А саме вміння ставити цілі та докладати максимум зусиль для їх реалізації, що відіграє важливу роль у здобутті майбутньої професії.

Список використаних джерел

1. Васильев Я. В. Футурреальная психология личности: Монография / Я. В. Васильев. — Николаев: Изд-во «Илион», 2007. — 519 с.
2. Ильин Е. П. Психология воли. — 2-е изд. / Е. П. Ильин. — СПб.: Питер, 2009. — 368 с.
3. Крутецкий В. Л. Психология. Учебник для учащихся педагогических училищ / В. Л. Крутецкий. — М.: Просвещение, 1980. — 352 с.

4. Левитов Н. Д. О психических состояниях человека / Н. Д. Левитов. — М.: Просвещение, 1964. — 450 с.
5. Никиреев Е. М. Направленность личности и методы её исследования / Е. М. Никиреев. — М.: Изд. Московского психосоциального института, 2004. — 192 с.
6. Ожегов С. И. Словарь русского языка / С. И. Ожегов. — М.: Просвещение, 1985. — 684 с.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Vasil'ev Ya. V. Futurreal'naya psihologiya lichnosti: Monografiya / Ya. V. Vasil'ev. — Nikolaev: Izd-vo „Ilion“, 2007. — 519 s.
2. Il'in E. P. Psihologiya voli. — 2-e izd. / E. P. Il'in. — SPb.: Piter, 2009. — 368 s.
3. Kruteckij V. L. Psihologiya. Uchebnik dlya uchashchihsya pedagogicheskikh uchilishch / V. L. Kruteckij. — M.: Prosveshchenie, 1980. — 352 s.
4. Levitov N. D. O psihicheskikh sostoyaniyah cheloveka / N. D. Levitov. — M.: Prosveshchenie, 1964. — 450 s.
5. Nikireev E. M. Napravlennost' lichnosti i metody eyo issledovaniya / E. M. Nikireev. — M.: Izd. Moskovskogo psihosotsial'nogo instituta, 2004. — 192 s.
6. Ozhegov S. I. Slovar' rus'skogo yazyka / S. I. Ozhegov. — M.: Prosveshchenie, 1985. — 684 s.

ШИЛОВА Н. И.

ФОРМИРОВАНИЕ НАПРАВЛЕННОСТИ ЛИЧНОСТИ К ПОСТАВЛЕННЫМ ЦЕЛЯМ (НА МАТЕРИАЛЕ ТУРИСТИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ)

В статье рассматривается формирование целеустремленности личности в процессе туристической деятельности. Представлены результаты исследования сфер целевой направленности личности. Определены свойства целеустремленности и ее характерные особенности, в силу которых она повышает эффективность туристической деятельности. Подчеркивается, что ситуации испытания в походе, тяжелой физической нагрузки, ответственности, товарищества, умение ставить цель на соревнованиях и работать над ней во время тренировок готовят личность к самостоятельной жизни и производят важнейшую составляющую свободы – целеустремленность.

Ключевые слова: ближние цели, волевые качества, дальние цели, личность, поход, сферы целевой направленности, туристическая деятельность, целеустремленность.

SHILOVA N. I.

FORMATION OF THE ORIENTATION OF THE INDIVIDUAL TO SET GOALS (BASED ON TOURISM)

In recent years, Ukrainian researchers have become increasingly interested in forming personality. The problem of purposefulness which helps to overtake strong-willed qualities is particularly relevant in psychology. This paper focuses on the formation of students' purposefulness in the focus of tourist activity. The author's technique «Methods of research of target orientation of the individual» developed by Ya. V. Vasilyev was taken to detect the whole range of possible objectives that can be put by the students during the trainings in tourism. In the latest research there were obtained and analyzed 400 goals, there were compiled their list. There are seven areas of orientation of the person. They are persona areal, intimate area, family area, friendly area, educational and professional area, social area, amateur area. The results of the research areas' purposefulness are presented. Prominent features peculiar to purposefulness are defined, thanks to which it takes the main place in strong-willed activity of the person. The research determines that personal area is the most important area for the students. This fact demonstrates the desire of personality to self-development and self-improvement. Tourist activity performs the significant role. Testing situations in trips, heavy physical activity, responsibility, sociability, ability to set the goal in the competition and work on it during trainings prepare students for adulthood and produce the most important component of will – purposefulness. Namely, the ability to set goals and to make possible efforts to realize them.

Keywords: the immediate goals, decision-making qualities, distant goals, personality, hike, sphere target orientation, tourist activities, and commitment.

Стаття надійшла до редколегії 13 вересня 2014 року